

УДК 32.351:303

Ващенко К. О.

Доктор політичних наук, професор кафедри політології та державного управління НПУ імені М. П. Драгоманова

ПОЛІТИЧНИЙ АНАЛІЗ І ПОЛІТИЧНИЙ ПРОГНОЗ У СТРУКТУРІ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Аналізується місце понять «політичний аналіз» та «політичний прогноз» у структурі сучасних теоретичних та прикладних досліджень.

Ключові слова: політичний аналіз, політичний прогноз, наукові дослідження, теоретичні та прикладні дослідження.

Поняття «політичний аналіз» має у будь-якій мові значну кількість інтерпретацій. Ситуація ускладнюється і тим, що у практичному та академічному середовищі під політичним аналізом розуміють досить різне. Так, у практичній політиці термін «політичний аналіз» використовується щонайменше у чотирьох значеннях: 1) інформаційне забезпечення внутрішньої і зовнішньої політики; 2) «ситуаційний аналіз» як аналіз розташування та перегрупування сил на міжнародній, регіональній, внутрішній аренах, проблеми позиціонування; 3) експертний супровід державних рішень (розроблення галузевих, цільових, комплексних програм за різними напрямками політики, а також стратегічне планування); 4) політична журналістика [1, с. 182–185]. У науковій сфері також склалась неоднозначна ситуація. Як справедливо зазначає А. Дегтярьов, у сучасній політологічній літературі термін «політичний аналіз» використовується як мінімум у трьох значеннях: теоретико-фундаментальному, інструментально-емпіричному та практично-прикладному [2, с. 154–168]. Розглянемо їх.

Перший, теоретико-фундаментальний, вимір політичного аналізу охоплює базові концептуальні дослідження політичної сфери, її структури та динаміки. За такої інтерпретації дане поняття майже синонімічно категорії «фундаментальні (теоретичні) політичні дослідження» у цілому. У подібному ракурсі написані, зокрема, «Аналіз політичної структури» Д. Істона [3], «Сучасний політичний аналіз» Р. Даля [4] і багато інших праць класиків політології.

У другому, інструментально-емпіричному вимірі, під політичним аналізом розуміється збір й опис, систематизація й обробка первинних даних. Цей аспект політичного аналізу також набув інституціонального характеру в рамках політичної науки, утворивши самостійну дисципліну — «Методи й методики політологічних досліджень». На противагу теоретичному напрямку, де основною аналітичною одиницею є «концепт», що відображає каузальні, функціональні й інші зв'язки «усередині» політичних процесів, вихідною одиницею тут виступає «дане», тобто первинна інформація про ту або іншу подію політичного життя. Якщо в першому випадку головним вектором аналізу є дедуктивний висновок, то в другому — індуктивне узагальнення. Саме про такий вимір аналізу йдеться, наприклад, у підручнику американських політологів Дж. Мангейма й Р. Річа «Политология. Методы исследования» [5].

У рамках третього, практично-прикладного, виміру політичного аналізу на перший план висуваються не побудова стрункої та обґрунтованої теорії, не добір численних даних, а способи оцінки й вирішення суспільної проблеми для конкретного замовника — як правило, одного з політичних діячів. У цілому істотним для розуміння специфіки професійного політичного аналізу є вказівка на клієнт-орієнтований характер цієї діяльності. Урахування орієнтації на клієнта сприяє виробленню в першу чергу професійної самосвідомості, а вже в другу чергу технічних навичок. Якщо ми будемо тримати в центрі уваги необхідність надання корисної поради клієнтові, то розуміння важливості вивчення різних технік політичного аналізу й політичних процесів прийде саме собою.

Слід зазначити, що якщо актуальним завданням політики є завдання пояснення причин виникнення та розвитку політичних явищ, то у прикладній сфері політичний аналіз спрямований на конкретні проблеми реалізації політики в суспільній практиці. На відміну від теоретичної політології, яка рухається логоцентризмом та спрямована споконвічно на прирощення істинних знань про об'єкт, на пошук закономірних взаємозв'язків та взаємозалежностей у досліджуваній галузі суспільних відносин, політичний аналіз виробляє раціонально спрощене розуміння об'єкта і тому вимагає мінімально достатні дані для реалізації конкретної мети суб'єкта. Якщо фундаментальна наука виробляє знання, спрямоване на розуміння об'єкта, глибинне та систематизоване проникнення в його таємницю, то прикладний політичний аналіз формує свої уявлення на основі практичних запитів

суб'єкта, які не виходять за межі конкретного завдання. Іншими словами, якщо наука формує логічний зліпок об'єкта, то політичний аналіз—практичний, тобто такий його образ, який достатній для включення суб'єкта в схему реалізації конкретної мети [6, с. 433].

Можна навести чимало популярних визначень політичного аналізу, які наближаються саме до цього останнього практично-прикладного виміру.

Так, професор Каліфорнійського університету А. Вілдавські відносить до сфери прикладного політичного аналізу діяльність, пов'язану з формулюванням суспільних проблем, а також з подальшим їх вирішенням [7]. До того ж А. Вілдавські вважає аналіз політики такою діяльністю, «для якої не може бути фіксованої програми; синонімічною до аналізу політики є творчість, котра може стимулюватися теорією та загострюватися практикою» [8, с. 3]. Подібне трактування надає і канадський політолог Л. Пал, який пропонує під політичним аналізом розуміти «кваліфіковане застосування інтелекту до суспільних проблем» [9, с. 41].

Американські дослідники Д. Веймер та Е. Вайнінг концентрують увагу на тому, що політичний аналіз, передусім, являє собою «надання корисної поради, яка стосується державних рішень і надихається суспільними цінностями» [10, с. 11–12]. Оскільки політико-управлінська проблематика може піддаватися аналізу з різних сторін, у різних аспектах і з різних теоретичних та етичних позицій, політичний аналіз часто визначають у категоріях створеного ним продукту: поради або рекомендації для особи, що приймає політичне рішення. При цьому, як зазначає російський дослідник С. Туронок, не кожна рекомендація стосується політичного аналізу. Перше обмеження: рекомендація повинна стосуватися публічних рішень і співвідноситися із суспільними цінностями. Професійних політичних аналітиків найчастіше цікавлять державні й некомерційні організації, повсякденна діяльність яких за визначенням припускає публічні рішення. Це не означає, однак, що політичному аналізу немає місця у приватних організаціях: комерційні асоціації часто потребують консультацій щодо передбачуваних законодавчих і регулятивних рішень, що зачіпають їх групові або індивідуальні інтереси. Таким чином, друге обмеження в нашому визначенні: політичний аналіз як професійна діяльність орієнтована на клієнтів, здатних брати участь у процесах прийняття публічних рішень або здійснювати вплив на них [11, с. 34].

Інша група визначень концентрує увагу на тому, що політичний аналіз є окремою науковою галуззю. Зокрема, професори Стретчклайдського університету Б. Гогвуд і Л. Ган вбачають у політичному аналізові галузь соціальної науки, що має прескриптивний характер і зосереджена на прикладних дослідженнях, орієнтованих на конкретну проблему клієнта й планування його політичної діяльності [12, с. 14–15]. У деяких випадках прикладний політичний аналіз інтерпретується як «галузь прикладного дослідження, метою якого є поглиблення нашого розуміння соціотехнічних проблем і виявлення найкращих способів їх розв'язання. Залучаючи сучасні наукові методи й технології для вирішення суспільних проблем, політичний аналіз спрямовується на пошук адекватних способів колективної дії, а також генерування інформації та організацію даних стосовно вигід та інших наслідків, що можуть впливати з їхнього прийняття й застосування на практиці, сприяючи тим самим особі, що приймає рішення, у виборі найкращої дії» [13, с. 5].

Професор Пітсбургського університету В. Данн також розглядає політичний аналіз як прикладну суспільно-наукову дисципліну, що використовує множинні мультидисциплінарні знання і методи дослідження й аргументації з метою вироблення й перетворення політично значущої інформації для впровадження, критичної оцінки інформації, обміну релевантною в практично-політичному плані інформацією [14, с. 9].

У багатьох визначеннях політичного аналізу підкреслюється передусім роль інформації та знань у процесі виробленні політики. Зокрема, В. Вільямс розуміє під політичним аналізом «способи синтезування інформації, включаючи результати дослідження, з метою вироблення формату політичних рішень (окреслення політичних альтернатив), а також визначення майбутніх потреб у політично значущій інформації» [15, с. 9]. В. Романов та інші вчені пропонують узагальнене визначення аналізу політики як «цілеспрямованої інтелектуальної та практичної діяльності з метою створення, критичного оцінювання та поширення знань стосовно процесу вироблення і здійснення політики» [16, с. 25].

Особливий інтерес становлять енциклопедичні визначення «політичного аналізу», оскільки, як правило, вони інтегрують в собі різноманітні дослідницькі підходи. Зокрема, у Блеквелльській енциклопедії політичної науки політичний аналіз визначається як «мистецтво соціального інжинірингу, що зачіпає зміст, просування й результати проектів дій, розроблюваних для вирішення публічних

проблем» [17]. А український дослідник В. Фесенко у «Політологічному енциклопедичному словнику» визначає політичний аналіз як «систематичну оцінку технічної та економічної здійсності в політичній життєдіяльності альтернативних політик (планів, програм), стратегії їх здійснення та наслідків обраної політики [18, с. 27].

Короткий оксфордський політичний словник узагалі не вживає терміна «політичний аналіз», а натомість застосовує термін «політична теорія», відрізняючи її від політичної філософії як «можливо, менш амбіційну у дослідженні того, що впливає з певних припущень, зроблених про людську природу... по-друге, еkleктичну, вона спирається на доробок не тільки філософів, а й представників суспільних наук, надто соціологів, економістів і психологів. Політична теорія прагне пояснити політичну сферу, дослідити, про що йдеться в політичній практиці, і з'ясувати вартості, що або мотивують політичні дії, або зазнають їхнього впливу» [19, с. 526]. Тим самим, політичний аналіз можна розглядати, на наш погляд, не просто як прикладну частину масиву політичних знань, а саме як складову політичної теорії. Втім, саме ця прикладна частина інколи вимагає більшого залучення в якості пояснювального інструменту не стільки політичної теорії, скільки політичної філософії, адже саме остання залишає набагато більше смислового поля ймовірного розвитку політичних подій і, відповідно, — більше можливостей вибору альтернативних сценаріїв поведінки, тоді як політична теорія, попри свою еkleктичність у доборі засобів, доволі жорстка й однозначна у визначенні мети політичної поведінки.

Для формулювання визначення політичного аналізу особливо цікавий підхід українського дослідника В. Тертички. Він наголошує на тому, що слід розрізняти поняття «аналіз політики» та «політичний аналіз». Ця різниця впливає з того, що в англійській мові вживаються два еквівалентні поняття щодо українського терміна політика: *politics* (сфера взаємовідносин різних соціальних груп та індивідів у використанні інститутів публічної влади задля реалізації своїх суспільно значущих інтересів і потреб) і *policy* (план, курс напрям дій, прийнятий і дотримуваний владою, керівником, політичною партією). Саме політика у значенні *politics* є предметом дослідження політичного аналізу, а у значенні *policy* — аналізу політики [20, с. 3–22].

Проаналізувавши окреслені визначення поняття «політичний аналіз», відзначимо, що прикладний політичний аналіз має дескриптивний і нормативний аспекти й містить у собі експертну й науково-прикладну діяльність з виробництва конкретних управлінських знань на основі

збору й відповідної оцінки емпіричної інформації. Такої точки зору дотримуються також згадані автори Б. Хогвуд та Л. Ган [21, с. 13]. Вони трактують дескриптивний (описовий) підхід аналізу політики як дослідження заради розуміння політики та політичного процесу, а проскриптивний (нормативний) аспект— як дослідження з метою отримання знань, необхідних для участі в політичному процесі. У свою чергу описовий підхід до розуміння аналізу політики включає такі аспекти:

- 1) вивчення та опис змісту політики в конкретних сферах (освіта тощо);
- 2) дослідження процесу формування політики на різних стадіях, залежно від різних акторів;
- 3) вивчення й аналіз результатів політики;
- 4) оцінювання конкретних альтернатив політики з позицій відповідності їх результатів завданням політики.

Як правило, такі дослідження мають на меті інформування громадськості та науковців про політику уряду в конкретних сферах.

Натомість проскриптивне (нормативне) розуміння аналізу політики відрізняється від вивчення змісту політики тим, що націлене на сприяння виробленню політики. Це розуміння аналізу політики може передбачати такі підходи:

- 1) здобуття інформації для напрацювання політичних рішень та консультування щодо вибору альтернативи політики;
- 2) здобуття інформації для удосконалення процесу вироблення політики;
- 3) добір аргументів на користь окремих напрямів політики з позицій дослідницьких стандартів об'єктивності та неупередженості.

Традиційна наукова дисципліна прагне до розвитку теорії за допомогою генерування й перевірки гіпотез, які підтверджують, уточнюють і прояснюють загальне розуміння подій, що відбуваються. Високорозвинена наукова дисципліна здатна, комбінуючи свої закони й теорії з невеликими, дозованими вкрапленнями фактичної інформації про події, що відбуваються, генерувати обґрунтовані припущення щодо їхніх причин і наслідків.

Для того щоб краще й глибше зрозуміти природу прикладного політичного аналізу, необхідно сфокусувати увагу на його методологічних особливостях. До їх кола російський дослідник А. Дегтярьов включає: (1) клієнт-проблемну орієнтацію, (2) гетерогенність концептуально-методологічної бази, (3) інструментальний мультипліцизм, (4) з'єднання

емпіричного й нормативного підходів [2, с. 154–168]. Розглянемо ці особливості більш детально.

Клієнт-проблемна орієнтація політичного аналізу проявляється у тому, що коли мова заходить про практично значущі суспільні проблеми, що вимагають політичного рішення, застосовність строгих наукових процедур виявляється сумнівною. Політичний аналіз у порівнянні зі звичайною наукою жорстко обмежений неможливістю вибору проблем для свого дослідження, комплексним характером розв'язуваних проблем, а також обмеженим обсягом доступних ресурсів. У переліку специфічних труднощів здійснення професійного політичного аналізу згадаємо також вплив особистісних цінностей, ризик і невизначеність щодо майбутнього. Прагнення знайти єдине оптимальне й правильне рішення в цих умовах стикається з численними перешкодами.

Сам політичний процес лише частково може бути визнаний раціональним, принаймні, відповідно до наукових критеріїв раціональності. Рішення й аналіз, на який вони спираються, виявляються недосконалими, тому що «факти», якими вони оперують, не є об'єктивними відповідно до раціональних наукових стандартів, являючи собою значною мірою продукти соціального конструювання.

Суспільні проблеми неоднозначні й мінливі. І самі проблеми, і їхній контекст, і можливі їхні рішення не є постійними — вони еволюціонують, а тому потребують постійного аналізу та пошуку нових шляхів і способів розв'язання проблем.

К. Паттон і Д. Савицкі виділяють такі характерні риси політичних проблем: вони не мають ясного визначення; правильність їхніх рішень не може бути доведена до практичного застосування; жодне з рішень проблеми не гарантує досягнення очікуваного результату; пропонувані рішення проблем доволі рідко є одночасно найкращими й найдешевшими; адекватність рішень важко вимірюється в категоріях загального добра; справедливість рішень неможливо оцінити об'єктивно [22].

Завдання виміру політичних проблем може ускладнюватися оцінним навантаженням, присутнім у багатьох описативних інструментах і методиках. Окрім того, необхідні для перевірки гіпотез і теорій дані можуть бути винятково важкодоступні: люди, що володіють такою інформацією, можуть відмовитися надати її з політичних же або особистих мотивів. Експериментальні методи, що зарекомендували себе в природничих науках, у політичному аналізі можуть призвести до маніпулювання людьми, при цьому експериментатори виявляються обмеженими у своїх можливостях етичними міркуваннями. Ставлячи ті

або інші питання, вони можуть порушити недоторканність особистого життя людини; впливаючи на учасників експерименту тими або іншими стимулами, вони можуть піддати їх фізичному або емоційному ризику.

В аспекті названих обставин перед політичним аналітиком постають питання методологічного й філософського характеру, які варто брати до уваги для вивчення й практичного застосування тих емпіричних методів, які використовуються в даній дисципліні.

Нарешті, проблемно-орієнтований, прикладний підхід, покликаний відповідати на практичні запити суб'єкта управлінських рішень (клієнта), задовольняється раціонально-спрощеним розумінням об'єкта й мінімально достатнім обсягом даних для виявлення реально функціонуючих елементів ситуації як передумови або складової частини цілеспрямованої діяльності суб'єкта [6, с. 436–438].

Друга ознака — гетерогенність концептуально-методологічної бази. Як і будь-яка інша прикладна дисципліна, політичний аналіз досить «космополітичний» відносно концептуальних підходів і принципів, оскільки запозичує їх із різноманітних соціальних, гуманітарних і навіть природничих наук. Багато в чому це пов'язане із самим об'єктом дослідження, який необхідно препарувати відразу в декількох предметних площинах. За справедливим зауваженням Данна, методологія політичного аналізу складається з елементів багатьох дисциплін: політичної науки, соціології, економіки, права, філософії тощо [23].

Дисциплінарні розмежування в експертному знанні не відтворюються в експертній рекомендації щодо конкретного політичного питання, оскільки будь-яка спроба зрозуміти й розв'язати проблеми сучасної політики вимагає виходу за межі усталених (традиційних) дисциплін і професій, структура й зміст яких більше не відображають реальної конфігурації суспільства, у якому ми нині живемо. В експертній рекомендації можуть бути, наприклад, об'єднані зусилля політолога, що вивчає процес прийняття рішень у комітеті законодавчих зборів, економіста, що аналізує довгострокові вигоди й витрати пропонованого проекту, й еколога, що виявляє граничні рівні забруднення навколишнього середовища. Більше того, поширення аналітичних функцій на зацікавлених громадян і журналістів ще більше розмиває межі «експертизи».

Формулюючи й застосовуючи на практиці нові проекти й методології, що відповідають комплексному характеру сучасних проблем, аналітик прагне до творчого синтезу того, що можуть запропонувати суміжні

дисципліни й професії. Складність і багатогранність професійної інформаційно-аналітичної діяльності визначається її позицією на стику цілого комплексу наукових дисциплін: мова йде насамперед про такі науки, як політологія, соціологія й економічна наука (концептуалізація, операціоналізація, аналіз і прогнозування), логіка й математика (ситуаційне й математичне моделювання), інформатика (автоматизований збір та обробка даних, комп'ютерне моделювання), управлінська наука (вироблення альтернативних варіантів рішень, аналіз їхньої прохідності й імплементації), психологія (комунікація з особами, що приймають рішення). Ці й інші науки, збагачуючи одна одну, утворюють у сфері інформаційно-аналітичного консультування єдиний прикладний, проблемно орієнтований комплекс.

Власне, гетерогенність концептуально-методологічної бази обумовлює наступну ознаку політичного аналізу—інструментальний мультиплецизм. Визначаючи методологію сучасного політичного аналізу як критичний мультиплецизм, Данн відзначає, що основною методологічною установкою для останнього виступає принцип тріангуляції, відповідно до якого аналітики, що прагнуть одержати і продукувати політично релевантне знання, повинні використовувати безліч вимірів, методів, інструментів, джерел інформації й засобів комунікації [23]. На думку Данна, потреба в багатомірних принципах, підходах та інструментарії обумовлена все більшою комплексністю суспільно-політичних проблем, а також ускладненням процесу прийняття рішень, у якому сьогодні беруть участь (принаймні в демократичних країнах) не тільки державні актори, але й групи тиску, суспільні об'єднання, місцеві співтовариства тощо.

Ефективність використання політичним аналітиком того або іншого методологічного інструментарію й технічних прийомів багато в чому визначається його здатністю зберігати оперативність й інноваційність; пропонувати порівняно прості рішення, що не вимагають значних часових, організаційних й інших витрат; бути досить гнучким для легкої адаптації до різних проблемних ситуацій; сполучати переваги неформальної якісної аргументації з достоїнствами формалізованих кількісних викладень.

З погляду дослідницького інструментарію, прикладний політичний аналіз виявляється практично «всеїдним», готовим використовувати будь-які придатні для роботи методи. Частково така «всеїдність» обумовлена тим, що в перші десятиліття становлення дисципліни вона, як уже згадувалося, інтегрувала в себе представників найрізноманітніших

галузей знання: математиків і психологів, політологів і економістів, управлінців та інженерів. Наприклад, аналіз «витрати-вигоди» і «витрати-ефективність» (запозичений з економічної науки), такі експертні методи, як синектика, Дельфі, Метаплан, розроблені психологами, «інвент-аналіз» привнесли політологи, із соціології був узятий практично весь арсенал кількісних і якісних методів (інтерв'ю, контент-аналіз, анкетне опитування тощо), а з військової науки — методи дослідження операцій та сіткового планування. Тому політичний аналітик-прикладник абсолютно вільний у виборі методів і комбінуванні їх при побудові своєї методології та методики [2, с. 154–168].

Політичний аналіз може вирішувати завдання визначення можливих результатів альтернативних політичних рішень або опису наслідків уже прийнятих і реалізованих рішень. Дескриптивний аналіз припускає або історичний аналіз колишніх рішень і дій (ретроспективний), або оцінку поточних рішень у міру їхньої реалізації (оцінний аналіз). Аналіз можливих наслідків пропонує політичних альтернатив відомий як перспективний. Даний вид аналізу також може бути поділений на прогностичний і прескриптивний [11, с. 57]. Прогностичний аналіз дає більш-менш віддалену проекцію можливих результатів тих або інших альтернативних рішень і дій, у той час як прескриптивний аналіз рекомендує до ухвалення рішення й дії, здатні привести до конкретних результатів.

Дескриптивний аналіз часто є складовою частиною перспективного аналізу: щоб спроєкувати й оцінити нові рішення, необхідно зрозуміти зміст й оцінити результати колишніх рішень. Реалізовані політичні програми повинні піддаватися моніторингу й оцінці для ухвалення рішення про їхнє продовження або корегування, а також для забезпечення інформації, потреба в якій може виникнути в майбутньому.

Основні завдання перспективного аналізу включають: ідентифікацію комплексних проблем; якісне й кількісне зіставлення альтернативних шляхів вирішення проблем; подання цієї інформації у форматі, доступному для розуміння й використання особами, що приймають рішення. Такий аналіз застосовує комплексну систематичну оцінку технічних й економічних можливостей, політичної прийнятності альтернативних політичних рішень (планів, програм), стратегій їхньої імплементації та наслідків реалізації.

Також можна виокремити три форми практики політичного аналізу — ситуаційну, стратегічну та ціннісну [24, с. 60–61]. Саме через

різновиди політичного аналізу, (зокрема перспективний, стратегічний) ми виходимо на категорію «політичного прогнозу».

На відміну від поняття «політичний аналіз», категорія «політичний прогноз» виглядає менш суперечливою. Значна кількість політологічних джерел тлумачить політичний прогноз (від грецького *prognosis*, *pro-* — наперед, *gnosis* — пізнання) як імовірнісне науково обґрунтоване судження про можливі стани об'єкта в майбутньому (можливий розвиток політичних подій), про альтернативні шляхи й строки їхнього здійснення (існування, реалізації)» [25, с. 30–40], які, доповнює К. Симонов, мають чітко окреслений термін упередження та тісно пов'язані з можливістю оперативної реакції на них у формі політичних рішень [26].

Саме останнє судження відрізняє прогностичні продукти практичної політології від аналогічних продуктів теоретичної політології, які доцільно називати політичними проектами майбутнього. Річ у тому, що теоретична політологія розглядає прогнози у першу чергу як прогнозування політичної мегакартини однієї країни або навіть цілого світу, тобто можливі шляхи розвитку однієї або багатьох політичних систем на досить тривалий термін. Саме така традиція політичного прогнозування має давню історію, оскільки майже всі мислителі минулого прагнули відтворити своє бачення ідеального суспільства, що також можна умовно назвати політичним прогнозом.

Сучасні політичні прогнози, що розробляються у межах теоретичної політології, також мають глобальний характер, мають досить значний період передбачення — проміжок часу від теперішнього до майбутнього, на який розробляється прогноз, та прагнуть показати можливість виключно базисних, принципових для тих чи інших політичних систем якісних змін, які спричинять істотні трансформації в них [26, с. 44].

Політичний прогноз у прикладному сенсі прагне виявити конкретні політичні ходи, зміни розташування сил на політичній сцені, напрями перерозподілу політичних ресурсів на найближчий час. На відміну від політичних проектів, які зазвичай не мають чіткого періоду передбачення та не адресовані конкретним особам, політичний прогноз розрахований на певний, як правило, не досить тривалий строк та більш чітко пов'язаний із конкретним замовником.

Цілком справедливо політичний прогноз пов'язують з аналізом, вважаючи його «передбаченням, здійсненим на основі аналізу та зіставлення реальних фактів, оцінки діючих у політиці сил і тенденцій, їх взаємодії» [27, с. 543]. Саме прогнозування відокремлює прикладний політичний аналіз від академічних політичних досліджень, у яких цілком

доречно можуть використовуватись дескриптивний опис та діагностика політичних ситуацій. Прогнозування відкриває шлях до перспективного політичного аналізу, який передбачає здатність трансформувати теоретичні гіпотези, змінні та показники, моделі, графіки та інші атрибути описувальної науки в дещо таке, що має практичну значущість і здатне реально впливати на навколишню дійсність, — в політичну рекомендацію. А будь-яка рекомендація тією чи іншою мірою має на меті підняти завісу, що приховує від нас майбутнє. Отже, як висловився російський дослідник С. Туронок, першим кроком на шляху перетворення політичного аналітика з кабінетного вченого на учасника процесу прийняття та реалізації політичних рішень є прогнозування [11, с. 154].

У свою чергу, підкреслює інший російський автор К. Симонов, політичний аналіз є відправною точкою для будь-якого прогнозу, оскільки саме він дає можливість визначити вже існуючі напрямки розвитку політичного процесу, а також виявити певні потенційні «полюси зростання» — тенденції в політичній сфері, які ще не сформовані, але вже проглядаються [26].

Узагалі найважливіші способи наукового обґрунтування передбачення — опис (аналіз), пояснення (діагноз) і пророкування (прогноз) — обумовлюють три основні функції кожної наукової дисципліни. Прогноз є не лише інструментом такого обґрунтування, хоча його практичне значення зводиться саме у можливості підвищити з його допомогою ефективність прийнятих рішень. У зв'язку з цим прогнозування за останні десятиліття набуло безпрецедентних масштабів, відіграючи важливу роль у процесах управління [28].

Слід розрізняти прогнозування (forecasting) і передбачення (prediction). Останнє є також різновидом аналітичної діяльності, але має більш широке значення, оскільки включає в себе пізнання будь-якої невідомої ситуації чи то в майбутньому, минулому або теперішньому. Прогнозування відрізняється від передбачення більш вузькою спрямованістю на події майбутнього. Там, де події майбутнього є такими, що не підлягають керуванню (особливо у природознавчих дисциплінах), має місце безумовне передбачення з метою пристосування до очікуваної ситуації. Принциповим для розуміння природи і функцій прогнозування в прикладних політичних дослідженнях є те, що воно як одна з форм передбачення знаходиться у взаємозв'язку з цілеспрямуванням, програмуванням, проектуванням та управлінням.

Також слід диференціювати поняття прогнозування й планування. Якщо прогнозування спрямоване на визначення можливого

майбутнього, то планування передбачає формулювання того, яким має бути майбутнє. У цьому сенсі прогноз є елементом введення в процес планування. Як зазначає І. Бестужев-Лада, прогноз і план відрізняються способами оперування інформацією про майбутнє. Імовірнісний опис можливого або бажаного—це прогноз. Директивне рішення для заходів щодо досягнення можливого, бажаного—це план. Прогноз і план можуть розроблятися незалежно одне від одного. Але, щоб план був ефективним, оптимальним, йому повинен передувати прогноз, по можливості безперервний, що дозволяє науково обґрунтовувати даний і наступний плани [28].

Слід зазначити, що прогноз є універсальним методом і водночас невід’ємною функцією будь-якої дисципліни. Він, з одного боку, спирається на знання про невідомі на момент прогнозування властивості об’єктів реальної дійсності та, з другого, на знання властивостей неіснуючих на момент прогнозування об’єктів [29, с. 14–15]. Прогнозування не зводиться до спроб угадати деталі майбутнього (хоча в деяких випадках це істотно). Прогнозист виходить із діалектичної детермінації явищ майбутнього, з того, що необхідність торує собі шлях через випадки, що до явищ майбутнього потрібний імовірнісний підхід з урахуванням широкого набору можливих варіантів. Тільки за такого підходу прогнозування може бути ефективно використане для вибору найбільш імовірного або найбільш бажаного, оптимального варіанта при обґрунтуванні мети, плану, програми, проекту, взагалі рішення. Саме тому прогнози мають передувати планам, містити оцінку ходу, наслідків виконання (або невиконання) планів, охоплювати все, що не піддається плануванню, розв’язанню.

До проблематики політичного прогнозування майбутнього належать як глобальні питання, що охоплюють великі регіони й людство в цілому, так і локальні, але не менш складні проблеми в різних сферах людської діяльності. Відповідно політичне прогнозування включає: 1) проектування в політичній сфері, розроблення політичних сценаріїв, проектів майбутнього політичного буття, за яким передбачається або планується розвиток подій у певному суспільстві; 2) здатність до політичного передбачення дій окремо взятої особи чи групи індивідів за допомогою інтуїції, знання, інтелектуального чи соціального проектування на основі сукупного досвіду [29, с. 16–17]. Остання складова політичного прогнозування значною мірою характеризує його як невід’ємний компонент процесу вироблення й прийняття будь-якого рішення, наслідки якого є значущими для особи, що його приймає.

Організації приймають рішення, які передбачають розподіл ресурсів, розміщення об'єктів інфраструктури, набір персоналу, укладання контрактів з постачальниками та споживачами тощо. Індивіди приймають рішення щодо інвестицій у своє майбутнє, вибору типу кар'єри, висунення своєї кандидатури на виборні посади, протистояння ворогам та залучення союзників тощо. Кожного разу, як справедливо зауважує С. Турунок, для цього корисно уявляти собі характер можливих наслідків таких рішень [11, с. 159].

Отже, політичні прогнози розробляються з метою підвищити ефективність і результативність прийнятих рішень, уникнути небажаного напрямку розвитку подій у різних галузях політичного життя й на ділянках впливу політики на економіку, соціальну й духовну сфери. У цілому найважливішим завданням прогнозування є виявлення перспективних політичних проблем і найкращих шляхів їхнього вирішення в інтересах оптимізації управління політичними процесами, а також передбачення тих або інших політичних подій, як бажаних, так і небажаних.

Дійсно, будь-яка майбутня ситуація певною мірою є невизначеною. В умовах цієї невизначеності цілком природним є прагнення людини та суспільства знизити її рівень. Залежно від наявної в політичних прогнозах картини майбутнього людина жадає або активно прагнути до нього, або протидіяти йому, або пасивно чекати на нього. У зв'язку з цим будь-який політичний прогноз містить у собі як науково-пізнавальний зміст, так і певне ідеологічне призначення. Однак у будь-якому випадку намагання зазирнути в прийдешнє означає прагнення подолати невизначеність майбутнього. При цьому кожен прогноз розробляється з метою запобігання небажаним наслідкам вірогідного розвитку подій з тим, щоб спрямувати їх у бажане річище.

Відповідно, прогноз як нове знання існує ніби у двох формах: 1) знання про властивості об'єктів, що існують у дійсності, спостережуваних або неспостережуваних у період прогнозування; 2) знання про властивості об'єктів, які не існують у дійсності в період прогнозування. Саме тому дослідники виділяють різні аспекти прогнозування.

Зокрема, автори навчального посібника за редакцією В. Жукова виокремлюють передбачувальний та передвказувальний аспекти. При цьому перший передбачає опис можливих або бажаних перспектив, станів, рішень, другий—власне рішення цих проблем, використання інформації про майбутнє в цілеспрямованій діяльності [20].

В. Горбатенко говорить про дві онтологічні складові політичного прогнозування—теоретико-пізнавальну та управлінську [29, с. 18]. Теоретико-пізнавальна ґрунтується на загальнонауковому підході, основу якого становлять безмежність і плюралізм наукового пошуку. Управлінську складову прогнозування можна проілюструвати за запропонованою І. Бестужевим-Ладою «методикою довгострокового попереджувального аналізу даних» [30, с. 37–41]. Ця методика передбачає такі кроки:

визначення проблем та побудова їх ієрархії, що складається з ключових і субключових проблем (при цьому бажаною є так звана індикація проблем, тобто представлення їх у вигляді впорядкованої сукупності індикатумів—найменувань конкретних показників та індикаторів);

виявлення перспективних проблем, до яких належать: а) ті, що назрівають і вже дають про себе знати; б) очікувані—ті, які ще не виникли, але можуть почати визрівати за певних умов (поряд з перспективними мають ураховуватись і поточні проблеми; якщо останні можуть фіксуватися особою, що приймає рішення, та її апаратом, то для виявлення перспективних проблем потрібна група експертів);

цілепокладання, яке включає визначення мети, заради якої здійснюються всі рішення, при цьому головним критерієм цілепокладання є досягнення оптимуму;

побудова «дерева рішень» і аналіз наслідків його прийняття, (на цьому етапі найважливішим є попереднє врахування негативних наслідків тих чи інших рішень).

Переліченим вище протилежним аспектам політичного прогнозування відповідають два типи прогнозів, які виокремлює переважна більшість дослідників: пошукові (раніше їх називали дослідницькими, трендовими, генетичними тощо) і нормативні (їх називали програмними, цільовими). У процесі здійснення пошукового прогнозу основним завданням є визначення можливих станів аналізованого явища в майбутньому, до того ж, як підкреслює І. Бестужев-Лада, в даному випадку йдеться про умовне продовження в майбутнє тенденцій розвитку досліджуваного явища колись і тепер, абстрагуючись від можливих рішень, дії на основі яких здатні радикально змінити тенденції, викликати в певних випадках самоздійснення або саморуйнування прогнозу [31, с. 15]. Інакше кажучи, мета цього типу прогнозів полягає у виявленні й уточненні перспективних проблем, котрі підлягають розв'язанню засобами

політичного управління за умови збереження наявних соціально-політичних тенденцій.

Завдання нормативного прогнозу—визначити шляхи і строки досягнення можливих станів явища, прийнятих за мету. Мається на увазі прогнозування досягнення бажаних станів на основі заздалегідь заданих норм, ідеалів, стимулів, цілей [28]. Нормативний прогноз, побудований за окресленим принципом, дійсно вкрай наближений до процедури прийняття рішень. Більш того, принцип його дії багато в чому дублює цей механізм—оскільки при прийнятті політичного рішення спочатку ставиться мета, яку необхідно досягти,—тобто демонструється той стан політичної системи або її окремої частини, якого слід прагнути,—а потім вже ведеться пошук оптимальних шляхів реалізації такого завдання [26]. Отже, нормативне прогнозування є передумовою нормативних розробок у сфері керування, допомагає розробляти рекомендації щодо підвищення рівня об'єктивності, а отже й, ефективності рішень. Ця обставина спонукала виявити специфіку прогнозів, що обслуговують відповідно цілепокладання, планування, програмування, проектування, безпосередньо організацію управління [28].

Пошуковий прогноз має більш самостійний характер з точки зору його зв'язку з процесом прийняття політичного рішення. Він доволі точно відповідає своїй назві та виконує функцію пошуку проблемних вузлів. Пошукові політичні прогнози досить часто публікуються в політологічних журналах та інших періодичних виданнях. Їх автори прагнуть виявити основні тенденції в сучасному політичному процесі та продовжити їх у майбутнє, конструюючи тим самим нові стани політичної системи. Однак пошуковий прогноз також цілком може бути застосований у процедурі прийняття політичного рішення. Бо якщо пошуковий прогноз виявить, що без зміни наявних тенденцій ситуація буде розвиватись у вкрай несприятливому для політичного актора напрямку, то виникне потреба у її виправленні та прийнятті відповідного рішення. Таким чином, пошуковий прогноз може в багатьох випадках виконувати діагностичну функцію, виявляючи наявність або відсутність проблемних ситуацій [26]. Цю думку також підтверджує І. Бестужев-Лада, який вважає, що завдяки пошуковим прогнозам «виявляються й уточнюються перспективні проблеми, які підлягають розв'язанню засобами управління, будується «дерево соціальних проблем»—надзвичайно цінна інформація для осіб, які

приймають рішення цільового, програмного, планового, проектного та поточного управлінського характеру» [32].

Окрім названих основних типів політичних прогнозів у сучасній літературі виокремлюють також аналітичні прогнози, прогнози-застереження, прогнози-розвідки; цільовий, плановий, програмний, проектний, організаційний [32] прогнози. Багато авторів типологізують прогнози за часовими параметрами або терміном упередження, диференціюючи відповідно такі типи: оперативний, короткостроковий, середньостроковий, довгостроковий та віддалений прогнози.

Однією з об'єктивних підстав політичного прогнозування вважається гносеологічний принцип, згідно з яким у світі не існує речей, явищ, процесів, яких не можна пізнати, а можуть бути лише ще непізнані в даний час закони, окремі сторони і факти дійсності. Об'єктивний характер прогнозування пов'язаний також з істиною, яка проголошує: майбутнє тих чи інших політичних подій лежить у площині теперішнього часу, і все нове можна знайти в минулому. Водночас слід пам'ятати, що минуле не може бути безумовним орієнтиром для майбутнього [29, с. 23].

Думки сучасних авторів збігаються в тому, що основу прогнозування становлять принаймні три взаємодоповнювальних джерела інформації про майбутнє: — оцінка перспектив розвитку, майбутнього стану прогнозованого явища на основі досвіду, найчастіше за допомогою аналогії з досить добре відомими подібними явищами й процесами; — умовна проекція в майбутнє (екстраполяція) тенденцій, закономірності розвитку яких колись і тепер досить добре відомі; — модель майбутнього стану того або іншого явища, процесу, побудована згідно з очікуваними або бажаними змінами низки умов, перспективи розвитку яких досить добре відомі [29, с. 15].

Відповідно до цього існують три основних способи розроблення прогнозів, які доповнюють один одного: — анкетування (інтерв'ювання, опитування) — перш за все опитування експертів з метою впорядкувати, об'єктивувати суб'єктивні оцінки прогнозного характеру; — екстраполяція й інтерполяція (виявлення проміжного значення між двома відомими моментами процесу) — побудова динамічних рядів показників розвитку прогнозованого явища протягом періодів здійснення прогнозу в минулому й попередження прогнозу в майбутньому (ретроспекції й проспекції прогнозних розробок); — моделювання — побудова пошукових і нормативних моделей з обліком імовірної або бажаної зміни прогнозованого явища на

період попередження прогнозу за наявними прямими або непрямыми даними про масштаби й напрямки змін. Найбільш ефективна прогнозна модель — система рівнянь. Однак мають значення всі можливі види моделей у широкому значенні цього терміна: сценарії, імітації, графи, матриці, добірки показників, графічні зображення тощо [32].

Із зазначених способів розробки прогнозів впливають методи науково-прогностичних досліджень, яких австрійський футуролог Еріх Янч нараховує близько 200 [33, с. 46].

Також слід зазначити, що у практично-політичному розумінні прогнозування являє собою багатоступінчатий процес наукового пошуку, який складається з таких загальних стадій: 1) постановка мети; 2) одержання інформації; 3) опрацювання інформації; 4) оцінка і аналіз інформації; 5) визначення перспектив і вірогідності реалізації проекту [29, с. 23]. Результат політичного прогнозування має розглядатись не лише з точки зору ступеня достовірності, точності прогнозу, адже не менш важливо знати, наскільки той чи інший прогноз сприяє підвищенню обґрунтованості, об'єктивності та ефективності розроблених на його основі рішень.

Попри всю безсумнівність необхідності здійснення прогнозів у сфері політики, з точки зору досягнення реальних результатів прогнозування не можна абсолютизувати. Особливості способів розроблення прогнозів накладають принципові обмеження на їх можливості: у часовому діапазоні результативність та ефективність здійснення прогнозів, як правило, обмежується 5–10 роками, а щодо об'єктів прогнозування, то слід пам'ятати, що далеко не всі вони однаковою мірою піддаються прогнозним оцінкам [33, с. 55].

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що політичний аналіз і прогнозування є окремим прикладним напрямом політичної науки в цілому і політичної гносеології зокрема, проте таким, який увібрав у себе досягнення, методологічну та методичну базу багатьох наукових дисциплін. Як порівняно новий напрям дослідження (передусім на пострадянському просторі) політичний аналіз і прогнозування (особливо аналіз) ще на мають усталеного категоріального апарату, єдиних стандартів у розумінні суміжних явищ і проблем. Проте динаміка соціально-політичних змін останніх років щодня висуває нові вимоги до політичної науки, особливо до її прикладного рівня, що, безумовно, підштовхує вітчизняних дослідників політики до опанування теорії і практики політичного аналізу і прогнозування та пошуку відповідей на питання, які виникають через відсутність ґрунтовних вітчизняних

навчально-методичних та теоретико-методологічних робіт у цій галузі. Проте сьогодні ні в кого не виникає сумнівів, що здійснення грамотного політичного аналізу і прогнозування є запорукою ефективної діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування, політичних керівників, апарату забезпечення їхньої діяльності, а також окремих суб'єктів політичних відносин.

Список використаних джерел:

1. Попова В. Политический анализ: современное состояние и направление России / В. Попова, С. Красько // Полис. — 2004. — № 3. — С. 182–185.
2. Дегтярев А. А. Основы политической теории: учеб. пособие / Дегтярев А. А. — М.: Высшая школа, 1998. — 239 с.
3. Easton D. The Analysis of Political Structure. — Chicago, 1990.
4. Dahl R. Modern Political Analysis. — Englewood Cliffs, 2003.
5. Мангейм Дж. Б. Политология. Методы исследования / Дж. Б. Мангейм, Р. К. Рич.; [пер. с англ.; предисл. А.К. Соколова]. — М.: Изд-во «Весь Мир», 1997. — 544 с.
6. Соловьева И. Политология: Политическая теория. Политические технологии: учебник для вузов / А. И. Соловьев. — М.: Аспект-Пресс, 2003. — 559 с.
7. Wildavsky A. Speaking Truth to Power. The Art and Craft of Policy Analysis / A. Wildavsky. — New Brunswick, 1979.
8. Wildavsky A. Speaking the Truth to Power / A. Wildavsky. — New York: John Wiley, 1970. — 431 p.
9. Пал Л. Аналіз державної політики / Л. Пал. — К.: Основи, 1999. — 422 с.
10. Веймер Д. Аналіз політики. Концепції і практика / Д. Веймер, Е. Вайнінг. — К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 1998. — 360 с.
11. Туронок С. Г. Политический анализ. Курс лекций: учеб. пособие / С. Г. Туронок. — М.: Дело, 2005. — 360 с.
12. Гогвуд Б. Аналіз політики для реального світу / Б. Гогвуд, Л. Ган. — К.: Основи, 2004. — 396 с.
13. Quade E. Analysis for Public Decisions / E. Quade. — 2nd ed. — N.Y., 1982.
14. Dunn W. Public Policy Analysis / W. Dunn. — Englewood Cliffs, 1981.
15. Williams W. Social policy Research and Analysis / W. Williams. — N.Y., 1971.

16. Романов В. Вступ до аналізу державної політики: навч. посібник / В. Романов, О. Рудік, Т. Брус. — К.: Основи, 2001. — 238 с.
17. Blackwell Encyclopedia of Political Science. — L., 1996.
18. Фесенко В. В. Аналіз політичний / В. В. Фесенко // Політологічний енциклопедичний словник / [за ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка]. — К.: Генеза, 2004. — С. 27–28.
19. Короткий оксфордський політичний словник / [ред. І Маклін., А Макмілан.] — К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2006. — 789 с.
20. Общая и прикладная политология: учеб. пособие / [под общ. ред. В. И. Жукова, Б. И. Краснова]. — М.: МГСУ; Изд-во «Союз», 1997. — 992 с.
21. Вступ до політичної аналітики: навч. посібник / [С. О. Телешун, О. Р. Титаренко, І. В. Рейтерович, С. І. Вировий]. — К.: Вид-во НАДУ, 2006. — 220 с.
22. Patton C.V., Sawicki D.S. Basic Methods of Policy Analysis and Planning / C.V. Patton, D.S. Sawicki. — Princeton: Englewood Cliffs, 1983.
23. Dunn W. Public Policy Analysis / W. Dunn. — Englewood Cliffs, 1981.
24. Валевський О.В. Методологічні засади аналізу державної політики / О.В. Валевський // Філософська думка. — 2000. — № 5. — С. 59–81.
25. Горбатенко В. П. «Аналіз майбутнього» та його роль в управлінні соціально-політичними процесами / В. П. Горбатенко // Політичний менеджмент. — 2004. — № 1. — С. 30–40.
26. Симонов К. В. Политический анализ: учеб. пособие / К. В. Симонов. — М.: Логос, 2002. — 152 с.
27. Головатий М. Ф. Прогнозування політичне / М. Ф. Головатий // Політологічний енциклопедичний словник / [за ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка]. — К.: Генеза, 2004. — С. 543.
28. Бестужев-Лада И. В. Социальное прогнозирование: курс лекций / И. В. Бестужев-Лада, Г. А. Наместникова. — М.: Педагогическое общество России, 2002. — 392 с.
29. Горбатенко В. П. Політичне прогнозування / В. П. Горбатенко, І. О. Бутовська. — К.: МАУП, 2005. — 152 с.

30. Бестужев-Лада И. В. Методики долгосрочного утверждающего анализа в технологическом прогнозировании / И. В. Бестужев-Лада // Социологические исследования. — 2000. — № 1. — С. 37–41.
31. Рабочая книга по прогнозированию / [ред. И. В. Бестужев-Лада]. — М.: Мысль, 1982. — 320 с.
32. Бестужев-Лада И. В. Нормативное социальное прогнозирование: Возможные пути реализации целей сообщества. Опыт систематизации / Бестужев-Лада И. В. — М.: Наука, 1987. — 213 с.
33. Горбатенко В. Принципи, методи і основні етапи політичного прогнозування / В. Горбатенко // Людина і політика. — 2003. — № 5. — С. 46–55.

Стаття надійшла до редакції 28.01.2015 р.

Вашченко К. А. Политический анализ и политический прогноз в структуре научных исследований

Анализируется место понятий «политический анализ» и «политический прогноз» в структуре современных теоретических и прикладных исследований.

Ключевые слова: политический анализ, политический прогноз, научные исследования, теоретические и прикладные исследования.

Vashchenko K. A. Political analysis and political outlook in the structure of scientific research

Analyze the place of concepts «political analysis» and «political outlook» in the structure of modern theoretical and applied research.

Keywords: political analysis, political forecast, research, theoretical and applied research.